

ми та перспективи (з досвіду роботи ОАСУ «Подільська археологія»); *Б. Рідуш* (м. Чернівці) «Печерний Скит біля с. Путня (Південна Буковина)»; *Я. Онищук* (м. Львів) «З історії дослідження печер в Підкамені»; *А. Гощицький, Т. Гощицька* (м. Львів) «До питання про християнські скельні та печерні пам'ятки на Сколівщині»; *Ю. Токарський, Ю. Дубик* (м. Львів) «Монументальні пам'ятки Дублян».

Засідання секцій завершувалися **дискусіями**, у яких науковці обговорювали доповіді, обмінювалися думками стосовно різноманітних концепцій і накреслювали плани майбутніх досліджень.

Виїзне засідання відбувалося у с. Урич Сколівського р-ну на Львівщині. Були представле-

ні три доповіді та відбулися дві екскурсії. Доповідь «Ландшафтно-просторовий уклад та архітектура с. Урич» зробив *Л. Пархуць* (м. Львів). *Р. Гуцуляк* (м. Київ) доповів про «Концептуальні підходи щодо реставрації та збереження наскельного міста-фортеці Тустань». Директор Державного історико-культурного заповідника «Тустань» *В. Рожко* виголосив доповідь «Три роки діяльності заповідника Тустань: комплексний підхід до збереження та розвитку наскельного міста-фортеці».

Учасники конференції відвідали місто-фортецю Тустань та Музей історії міста, де ознайомилися з історією виникнення і розвитку цієї фортеці, а також з історією дослідження Тустані під керівництвом Михайла Рожка.

ПАМ'ЯТІ ВОЛОДИМИРА МИКОЛАЙОВИЧА ЗОЦЕНКА

---

4 грудня 2009 року на 57-му році раптово пішов з життя Володимир Миколайович Зоценко — науковий співробітник відділу археології Києва Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук, доцент Духовної академії УПЦ Київського патріархату, доцент Національного університету Києво-Могилянська академія, за загальним визнанням — провідний фахівець та найактивніший дослідник зв'язків Київської Русі з країнами Північної Європи, автор більше 150-ти наукових праць, зокрема розділів «Давньої історії України».

У своєму Життєпису Володимир Зоценко писав так: «*Народився я у місті Ніжині 2 березня 1953 року. Родина з боку батька, Зоценка Миколи Федоровича, походить з с. Вертїївка, що виникло на землях Ніжинського полку ще на початку XVII ст. Більшість мешканців села мала козацькі прізвиська, як то: Кирпоніс, Мушкетик, Мороз, Січкара, Зосима та інші. При офіційному наданні прізвищ, син козака Зосими (Zotsyma — реєстр був складений польською мовою) отримав прізвище Зоценко, з наголосом на першому складі...»*. Родина матері, Лідії Карлівни (до заміжжя Рей), походить з міста Молочанськ (кол. Гальштатт) Запорізької обл.

Після народження сина Володимира Зоценка Микола Федоровича — випускника Ніжинського педінституту за спеціальністю українська філологія — було направлено на офіцерську службу у складі військ спеціального призначення СРСР. Уже в зрілому віці Володимир, не без співчуття до батька, якого примусили змінити життєвий шлях, пригадував незavidну його долю. Сам же Володимир, скільки себе пам'ятав, виявляв глибинний інтерес до української історії та літератури і не бачив себе інакше як археологом. Уже школярем у Східній Німеччині, куди перевели батька, він захоплюється історичною та археологічною літературою, знайомиться з багатотомною «Історією України-Руси» М. Грушевського. У 1970 р. Володимир вступає на історичний факультет Ніжинського педінституту. Дитяче захоплення поступово переросло в серйозне зацікавлення, він прагне якомога ближче познайомитися з археологічними дослідженнями. У 1970 р. студент Зоценко під керівництвом В.К. Гончарова бере участь у розкопках Старокиївської частини Києва, а з 1971 по 1973 рр. працює землекопом та лаборантом у складі Подільського загону Київської експе-

диції під керівництвом П.П. Толочка і К.М. Гупала. Якраз тоді в котловані метробуду на Контрактовій площі та на території будівництва Житнього ринку на Подолі було зроблено велике наукове відкриття — знамениті київські зруби. З цього часу доля В. Зоценка назавжди була пов'язана з міською середньовічною археологією.

Із завидною самостійністю він пускається в пошуки всього, що стосується дерев'яного будівництва: студіює літописи, актові матеріали. Результатом стала дипломна робота, присвячена масовій забудові стародавнього Києва, захищена в Чернігівському педінституті в 1974 р., — вперше за історію цього закладу, оскільки дипломні роботи у педагогічних вузах не обов'язкові. І хоча роботу не вдалося хоча б частково опублікувати, це була дійсно повновартісна наукова праця. Опинившись після закінчення закладу спочатку на вчительській роботі, а згодом на посаді заступника директора Остерського краєзнавчого музею, В. Зоценко розвертає свій погляд на більш широкий науковий горизонт. Його пошуковою темою як аспіранта Інституту археології НАН України з 1975 р. стала проблема культурно-історичних зв'язків стародавнього Києва з Прибалтикою, успішно захищена як дисертація на здобуття ступеня кандидата історичних наук.

У 1979 р. Володимир Миколайович починає самостійні розкопки стародавнього Вишгорода, де остаточно сформувався як археолог-польовик. Уперше за доволі тривалу історію досліджень міста вдалося отримати повну стратиграфічну колонку в центрі Вишгородського городища, виявити і дослідити низку осередків металургійного виробництва, з'ясувати питання історичної топографії. Впродовж усього життя він залишався одним з провідних експертів з пам'яткоохоронних проблем. Матеріали його розкопок увійшли до узагальнюючих праць з археології України, а сам В. Зоценко у своїх публікаціях неодноразово торкався цих сюжетів. Остання вагома розвідка, в якій з притаманною автору вичерпністю зроблено історико-археологічний огляд історії міста, була опублікована в Борисоглібській збірці, що вийшла у Парижі (2009 р.).

Тут варто перервати на мить біографічно-хронологічний опис та бодай коротко зупинитися на характеристиці часу, в якому формувався В. Зоценко на шляху до свого «*maturus*». 70—80-ті рр. минулого століття були добою важливих археологічних відкриттів на території України. Окрім згаданих сенсаційних роз-

копок на Київському Подолі, увагу всього світу привернули розкопки Товстої могили під керівництвом Бориса Мозолевського. Та це була лише видима частина археології. У її «підґрунті» точилися запеклі теоретичні дискусії, зокрема, в археологічному середовищі СРСР назрівала нова хвиля суперечок з проблеми так званого «норманізму». Річ у тім, що праці таких радянських істориків-класиків як Б.Д. Греков та М.М. Тихомиров про автохтонний етногенез східних слов'ян і створення ними держави, що вінчала еволюційну лінію розвитку від Трипілля через скіфів до виникнення Київської Русі, вже почали переосмислювати дещо по-іншому, а деякі положення піддавати сумніву. У наукових колах, особливо в Ленінградському університеті, де велися найактивніші дискусії на цю тему (постійно діяв семінар), запановує атмосфера відсутності «єдиномислія». По своїй суті так звана «норманська проблема», яка до того не мала наукового сенсу і була привнесена в науку із зовні, точніше з ідеології, мала стати, на думку «бунтівників», предметом наукових досліджень, що мали б остаточно з'ясувати роль скандинавської складової або питомої ваги скандинаво-варягів у нашій історії. Це, власне, була спроба відновити свободу наукової діяльності, поставити на наукову основу одну з найбільш контроверсійних проблем вивчення історії Київської Русі. Основна «фронда» точилася між Ленінградом та Москвою, де позиції «антинорманістів» були традиційно сильнішими. Київ здалеку спостерігав за дискусією.

Першим, хто в Україні повною мірою відчув асиметрію, що з роками накопичувалась, окрім

всього, і через відсутність регулярних зв'язків із науковими центрами Скандинавії, був Володимир Зоценко. Із властивою йому енергією та цілеспрямованістю він узявся за цю нелегку працю — створення вичерпного каталогу скандинавських старожитностей на території Південної Русі. Спочатку довелось опанувати загальноновизнану в західноєвропейській археології типологію матеріалів «доби вікінгів». Але труднощі були не тільки в тому, аби розпізнати серед масового матеріалу, добутого розкопками давньоруських міст та поселень, скандинавські артефакти. В інших археологічних контекстах, зокрема Південної Русі, такі речі, а це були навіть численні побутові предмети особистого користування, озброєння, спорядження коня, прикраси, атрибути культу, набували зовсім іншого сенсу і здебільшого не співпадали з тим, що стояло за ними в контексті Скандинавських країн. Окремо розглядалася тема так зв. «гібридних» предметів, виготовлених на Русі з використанням скандинавських або інших елементів.

Більшість згаданих проблем В. Зоценку вдалося поставити та розкрити, готуючи матеріали до третього тому «Давньої історії України» — розділів про торгівлю та грошовий обіг. Наступним етапом стала підготовка (під науковим керівництвом В. Зоценка) каталогу скандинавських старожитностей на території України. Роботу вдалося успішно завершити і сьогодні каталог готується до друку в Москві. Очевидно, що його вихід стане ще одним кроком до відновлення втраченої симетрії.

Кілька слів варто сказати і про головну працю, яка надто тяжко писалася дослідником і перший варіант якої (більше 300 с.) було втрачено. Монографія була завершена в переддень трагічної події. Володимир Миколайович готував її як докторську дисертацію, але праці судилося стати реквіємом його пам'яті. Знайомлячись з цією фундаментальною книжкою — більше, як 500 с., мимоволі підпадаєш під владу авторської переконливості, яку він обстоює численними аргументами. Неповторна, трохи важка манера, переповнена величезною кількістю спеціальних термінів та формулювань, вона добре знайома колегам по

відділу, і Володі не раз дорікали з цього приводу старші колеги. Тепер же, коли його не стало, вона сприймається зовсім по-іншому: потужний промінь, спрямований у найвіддаленіші глибини невідомого, неповторне письмо із самобутньою енергією інтелекту, багатobarвними відтінками. Його ні з ким не переплутаєш, і, прочитавши раз, віриш, що книжка належатиме до тих, що стають настільними на довгі роки.

Смерть неминуча й універсальна, вона однаковою мірою стосується кожного, перед нею всі рівні, тож немає сенсу не сприймати її відкрито. Вона не лишає жодних альтернатив. «Людина смертна» — самоочевидний факт, який актуалізує зникнення, недосяжність того, що втрачено. І хоча, як стверджується, наша свідомість співвідносить смерть з ідеєю долі, що незалежно від самої людини є наперед визначена, смерть, особливо раптова, завжди сприйматиметься як порушення норми і немає на те ради.

У нашій пам'яті Володимир Зоценко назавжди залишиться таким, яким ми знали його за життя: трохи дивакуватим, незмінно щедрим та щирим до всіх нас, товариським, аж надто здатним на самопожертву. Він зміг піднести фах археолога-урбаніста на нову висоту, і його неможливо запідозрити в тому, що він використовував факти, взяті з третіх рук. Кожну знахідку ретельно опрацьовував і перевіряв, як любив висловитися, «викручував» усе до останнього. А найголовніше, ніколи не відступав від основних фундаментальних, зокрема й етичних, засад археології як науки. Артефакт залишався для нього штучним, матеріальним предметом, виготовленим людиною, однак за нормами певної культури; археологічне джерело мало пройти процедуру аналітичного вивчення, перш ніж стати джерелом історичної інформації. Він до кінця залишався вірним слугою археології і міг написати не одну сотню сторінок. Не судилося, доля виявилася до нього не надто поблажливою, але він устиг уповні реалізувати свій талант науковця, посівши достойне місце не тільки в історіографії, а й у часі, в якому жив.

Колеги